

معاونت بررسی های اقتصادی
اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران

نگاهی به مشکلات و چالش های

صنعت لبنیات

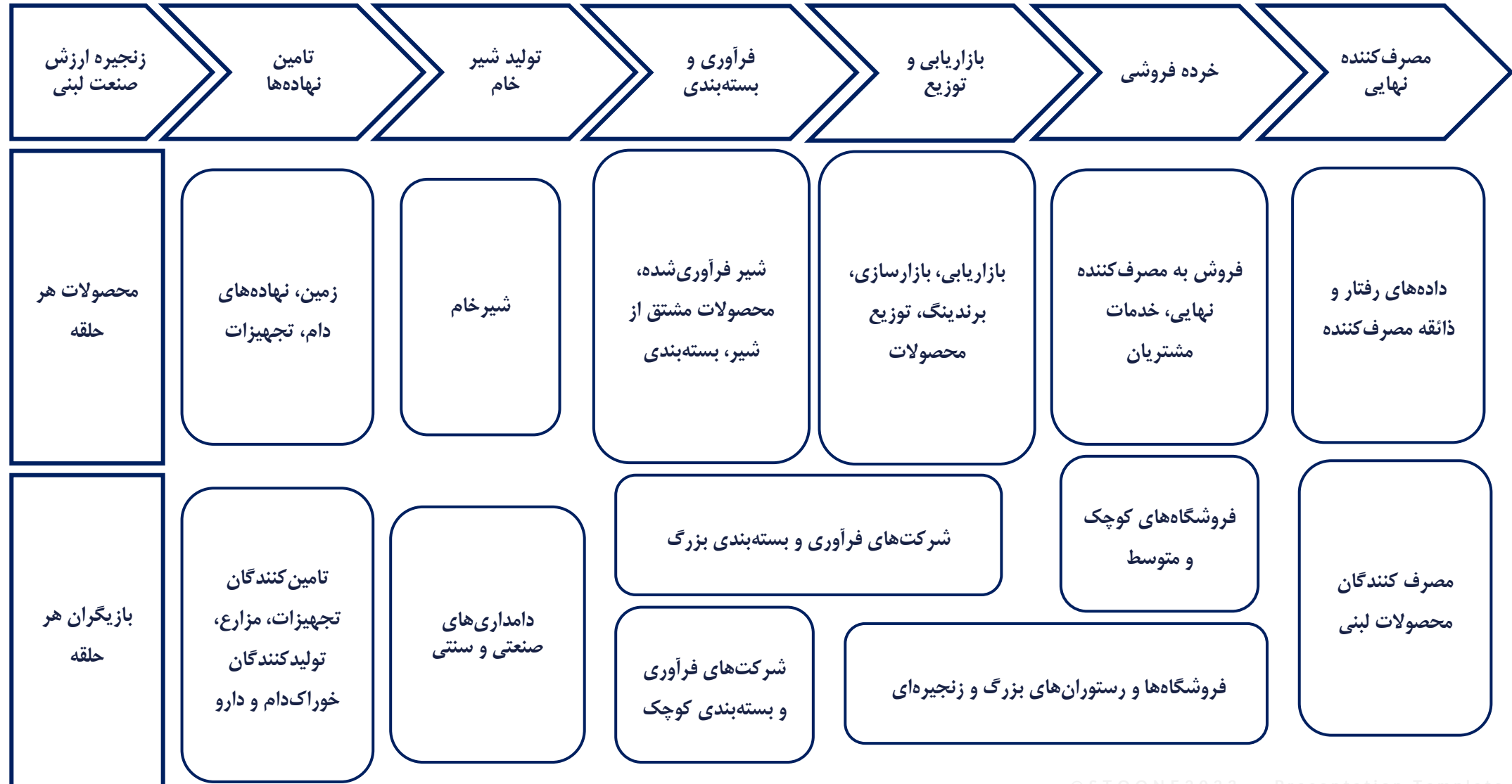
برخی از چالش‌های صنعت لابیات کشور ناشی از نواقص زنجیره ارزش این صنعت و مشکلات ساختاری درون صنعت است. سایر مشکلات ناشی از سیاست‌گذاری‌های سطح بخشی و کلان کشور در حوزه نرخ ارز و قیمت‌گذاری دستوری است که بر کلیه صنایع کشور از جمله صنعت لابیات اثرگذار هستند.

لازم به توضیح است همراستا با چالش‌های موجود در صنعت لابیات، بروز عوامل پیش‌بینی نشده نظیر تحریم‌های بین‌المللی و اثرات آن در تامین مواد اولیه مورد نیاز صنعت و همچنین نوسانات نرخ ارز موجب کاهش توان رقابتی این صنعت و آسیب‌پذیری آن شده است. در ادامه مهمترین عواملی که بعنوان چالش‌های صنعت لابیات مطرح هستند، مورد بررسی قرار گرفته است.

مقدمه

زنجیره ارزش صنعت لبنیات

• کمبودهای مقطعی در تامین نهاده‌های وارداتی؛

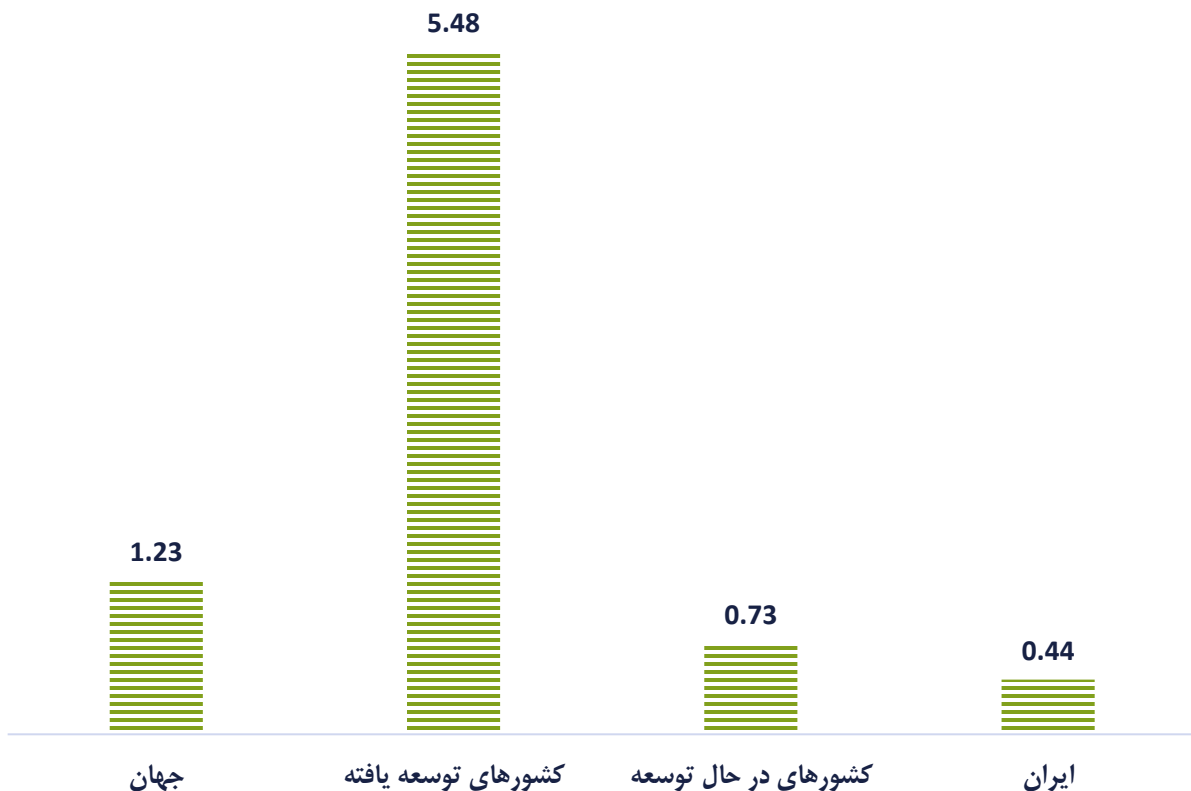
انحصار در واردات نهاده، محدودیت‌های ناشی از تحریم‌ها و همچنین مسائل مربوط به تامین ارز برای واردات نهاده از جمله مشکلاتی هستند که موجب شده‌است کمبودهای مقطعی در تامین نهاده‌های وارداتی ایجاد شود و به تبع آن منجر به ایجاد وقفه در تولید شود.

• افزایش قیمت نهاده‌های وارداتی؛

افزایش قیمت جهانی نهاده‌های وارداتی و بیشتر بودن بهای تمام شده نهاده وارداتی ایران نسبت به قیمت‌های جهانی موجب افزایش هزینه‌های تولید از محل قیمت نهاده شده است. در واحدهای دامداری به دلیل افزایش قیمت نهاده‌ها (علوفه و سایر نهاده‌های دامی) و سهم بالای علوفه در هزینه تمام شده تولید شیر (سهم تقریباً ۷۵ درصدی)، کمیت، کیفیت و قیمت نهایی شیر تولیدی تحت تاثیر قرار گرفته است. لذا مهمترین موضوع در این بخش تامین نهاده‌های دامی با هزینه پایین‌تر و در حجم بالا است تا بتوان هزینه‌های تولیدی را کاهش داد و شیر با کیفیت تولید کرد.

نسبت هر میلیون تن شیر تولیدی به هر میلیون راس گاو شیری موجود - درصد

همانطور که در نمودار مشاهده می‌شود نسبت هر میلیون تن شیر تولیدی به هر میلیون راس گاو شیری موجود در ایران ۰.۴۴ درصد است در حالی که میانگین جهانی این نسبت ۱.۲۳ درصد، نسبت آن در کشورهای توسعه یافته ۵.۴۸ درصد و در کشورهای در حال توسعه ۰.۷۳ درصد می‌باشد.

بخش غالب تولید شیر، در اختیار دامداری‌های کوچک و سنتی است که بازدهی کافی را ندارند و تولید در مقیاس‌های محدود انجام می‌شود. بهره‌وری پایین در تولید شیر خام در کنار مشکلاتی همچون تامین نشدن حاشیه سود کافی برای دامداران و به تبع آن اقتصادی نبودن تولید و فرآوری شیر موجب کاهش انگیزه سرمایه‌گذاری در صنعت شیر و لبنیات شده است.

- وابستگی صنایع فرآوری به واردات:

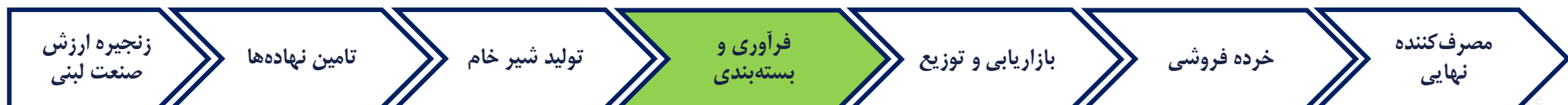
صنایع فرآوری در تامین برخی از مواد اولیه وابسته به واردات هستند. این مواد نظیر باکتری‌ها، آنزیم‌ها و مایع پنیر، گرچه دارای فناوری پیچیده‌ای نیستند، اما با توجه به مقیاس تولید محدودی که دارند صرفه تولیدی ندارند و تعداد محدودی شرکت در دنیا این مواد را تولید و عرضه می‌کنند.

- وابستگی ماشین‌آلات بسته‌بندی با ظرفیت بالا و استریل به واردات:

در بخش ماشین‌آلات بسته‌بندی با ظرفیت بالا، وابستگی به ماشین‌آلات وارداتی وجود دارد و در بقیه بخش‌ها صنعتگران داخلی قابلیت تامین نیازهای صنعت لبنیات را دارند. حوزه دیگر نیز بخش ماشین‌آلاتی است که در بخش استریل فعالیت می‌کنند و در این زمینه نیز دانش فنی و توان تولید داخل پاسخگوی نیازهای صنعت نیست.

- هزینه بالای بسته‌بندی:

کارخانجات فرآوری با مشکلاتی همچون افزایش نرخ ارز و تاثیر آن بر قیمت‌های بسته‌بندی محصولات مواجه هستند لذا بسیاری از واحدهای فرآوری و بسته‌بندی کوچک و متوسط که توان رقابت با صنایع بزرگ را ندارند دچار مشکل شده‌اند. هزینه بالای تمام شده این بسته‌بندی‌ها که تحت تاثیر نرخ ارز تغییر می‌کند یکی از عوامل افزایش هزینه تمام‌شده محصولات لبنی است.

- سهم بالای هزینه حمل و نقل در قیمت تمام شده:

هزینه‌های مرتبط با حمل و نقل در دل هزینه نهایی تمام شده کالاها نهفته است. سهم هزینه حمل و نقل در قیمت تمام شده کالاها در جهان ۲ درصد و در ایران ۱۲ درصد است. این در حالی است که حمل تولیدات غذایی مانند شیر و لبنیات به دلیل شرایط خاص نگهداری و رعایت قواعد و استانداردهای مختلف برای حفظ سلامت و تضمین کیفیت، از متوسط هزینه اعلام شده بیشتر است. افزایش جهانی هزینه‌های حمل و نقل طی سالهای اخیر نیز بر قیمت تمام شده محصولات لبنی تاثیر گذاشته است.

- سنتی بودن ساختار نظام توزیع:

نظام توزیع در صنعت لبنی کشور همچنان ساختار سنتی داشته که نتیجه آن کارایی پایین شبکه توزیع در نتیجه عدم استفاده از ساختارهای مدرن می‌باشد.

- **تعداد زیاد خرده فروشی‌ها:**

یکی از دلایل بالا بودن هزینه‌ی تمام شده، تعداد زیاد خرده فروشی‌ها و لذا گستردگی شبکه توزیع است. در صورتی که عرضه محصولات لبنی توسط تولیدکنندگان به صورت مستقیم یا در فروشگاه‌های بزرگ می‌تواند این هزینه را تا حدودی کاهش دهد. این در حالی است که روندهای جهانی نشان می‌دهد سهم خرده‌فروشی‌ها در جهان رو به کاهش و در مقابل سهم فروشگاه‌های آنلاین و زنجیره‌ای رو به افزایش است.

- **پایین بودن قدرت چانه‌زنی خرده فروشی‌ها:**

طولانی بودن دوره وصول مطالبات در صنعت لبنیات، پایین بودن حاشیه سود خالص لبنیات در کنار کاهش سهم خرده فروشی‌ها و سهم رشد بسیار بالای فروشگاه‌های آنلاین و زنجیره‌ای موجب شده است قدرت چانه‌زنی خرده فروشان در برابر فروشگاه‌های زنجیره‌ای پایین باشد.

روند نزولی مصرف لبنیات در ایران از زمان هدفمندسازی یارانه‌ها (در اواخر دهه ۸۰) آغاز شده است. با توقف سایر سیاست‌های حمایتی دولت نظیر توزیع شیر در مدارس و همچنین کاهش درآمد حقیقی خانوار، مصرف مواد غذایی، از جمله لبنیات، به شکل چشمگیری کاهش یافته است. طبق آمار هزینه درآمد خانوار در سال ۱۴۰۱، سهم مصرف شیر خانوار شهری از کل هزینه‌های خوراکی ۲.۵ درصد و این سهم از کل هزینه‌های خانوار حدود ۰.۷ درصد بوده است.

در طرح جامع شیر در دهه ۹۰ این گونه هدف‌گذاری شد که ایران به مصرف سرانه ۱۲۴ کیلوگرم در سال برسد اما در حال حاضر بر اساس گزارش فائو، ایران رتبه ۱۲۵ در ۱۷۷ کشور در مصرف سرانه شیر در دنیا را دارد و میانگین مصرف شیر در کشور حدود ۸۰ کیلوگرم در سال است. این در حالی است که سرانه مصرف شیر در دنیا برای هر نفر حدود ۱۵۰ تا ۱۶۰ کیلوگرم و در کشورهای آمریکا و فرانسه این رقم حدود ۲۰۰ کیلوگرم است. همچنین اتحادیه اروپا به عنوان بالاترین مصرف‌کننده لبنیات، سرانه مصرف حدود ۲۵۶ کیلوگرم داشته است.

از آنجایی که توسعه صنایع لبنی و رشد تولید در گرو افزایش سرانه مصرف است، توسعه صنعت لبنیات و افزایش تولید نیازمند توزیع عادلانه ثروت، افزایش قدرت خرید خانوارها و فرهنگ‌سازی برای افزایش سرانه مصرف لبنیات در کشور است.

صنعت لبنیات ایران یکی از صنایعی است که تا رسیدن به استانداردهای جهانی راه زیادی در پیش دارد. چرا که از یک طرف سرانه مصرف فرآورده‌های این صنعت در کشور در مقایسه با جوامع پیشرفته فاصله بسیاری دارد. از طرف دیگر، تنوع محصولات لبنی در ایران پایین‌تر از تنوع آنها در کشورهای توسعه‌یافته است. مجموعه این عوامل نشان می‌دهد که **رشد مصرف در بازار داخلی محرک اصلی توسعه صنایع لبنی است.**

آسیب شناسی

زنجیره ارزش لبنیات

در مجموع می توان گفت یکی از مشکلات این زنجیره عدم پیوند بین حلقه های مختلف آن به خصوص در حوزه تامین مواد اولیه با صنایع فرآوری است.

با توجه به اینکه قانون جامعی برای مدیریت این زنجیره وجود ندارد و سازمان های متعددی به سیاست گذاری در حوزه های مختلف این صنعت می پردازند، تضاد منافع بین بازیگران زنجیره افزایش یافته است. یکی از مصادیق این موضوع حمایت های بخشی و مقطعی از بازیگران زنجیره ارزش صنایع لبنی است. به طور مثال در سالهای اخیر، ارز ترجیحی در اختیار واردکنندگان نهاده های دامی قرار گرفته است اما این حمایت ها باعث کاهش هزینه تمام شده شیر برای واحدهای تولیدی به همان نسبت نشده است.

خلاصه‌ای از عوامل مؤثر بر وضعیت صنعت لبنیات کشور

عامل	سازوکار
بی ثباتی اقتصادی کشور	محدودیت و بی‌ثباتی در دسترسی به منابع مالی ناشی از کاهش ارتباط با دنیا، بی‌ثباتی اقتصاد کلان، تورم
بار اقتصادی تأمین نهاده برای دولت	تخصیص ناکافی ارز برای تأمین نهاده، تخصیص نیافتن به موقع ارز برای واردات نهاده
بالا بودن قیمت تأمین خوراک دام	کمیوهای مقطعی نهاده‌های وارداتی، افزایش قیمت جهانی نهاده‌های وارداتی، گرانتر بودن قیمت تمام شده نهاده دولتی نسبت به قیمت جهانی، حذف ارز ترجیحی، افزایش قیمت نهاده‌های تولید داخل
بالا بودن قیمت تمام شده شیر خام	بالا بودن هزینه‌های خوراک دام، تأمین و توزیع نامناسب خوراک دام
بالا بودن قیمت تمام شده محصول فراوری شده	افزایش قیمت نهاده‌های مورد نیاز در فرآوری، تحریم‌های اقتصادی، افزایش قیمت ارز، تورم، حذف ارز ترجیحی، وقفه در تولید به دلیل وقفه در واردات، کاهش سرانه مصرف
تأمین و توزیع نامناسب نهاده‌ها	واردات نهاده بدون برنامه‌ریزی مشخص، تضاد در مبنای محاسبه مقدار نهاده وارداتی مورد نیاز، تأمین ناکافی برخی نهاده‌ها، تاخیر در تأمین نهاده، محدود بودن تعداد واردکنندگان نهاده، توجه ناکافی به تولید داخلی نهاده‌ها، وجود رانت و عرضه نهاده‌های دولتی در بازار آزاد، دسترسی ناکافی همه گروه‌های هدف به نهاده‌های دولتی
کاهش سهم لبنیات در مخارج خانوار	محدود بودن درآمد مردم، افزایش قیمت لبنیات، کاهش قدرت خرید مصرف‌کننده

- متنوع‌سازی محصولات
- تمرکز بر محصولات کارکردی (مانند افزایش سیستم ایمنی، بهبود گوارش و ...)
- تمرکز بر محصولات با پروتئین بالا
- تمرکز بر لبنیات ارگانیک

توصیه به نگاه‌ها

- تسهیل همکاری مشترک در زنجیره
- شکل‌دهی به انجمن‌های بزرگ‌تر و فراگیرتر
- شکل‌دهی به پلتفرم گفتگو برای همکاری مشترک
- طراحی مدل‌های همکاری در زنجیره و درون صنعت

توصیه به انجمن‌ها

و شکل‌ها

- همکاری در فروش آنلاین مستقیم به مصرف کننده
- همکاری در فرهنگ سازی مصرف

توصیه به صنعت

- آزادسازی و رفع انحصار از واردات نهاده های دامی
- تمرکز بر افزایش بهره وری در حلقه تولید شیر خام
- حمایت از کمپین های فرهنگ سازی مصرف
- تسهیل صادرات فرآورده ها به جای کامودیتی ها

توصیه به دولت

منابع:

- مطالعات موسسه پویشگران عرصه سوم؛ هادی حدادی
- چوب لای چرخ؛ بررسی اثر کیفیت مداخلات دولت بر کسب و کارها؛ مطالعه صنعت لبنیات؛ دکتر محمد فاضلی
- قیمت‌گذاری دستوری در صنایع لبنی؛ پژوهشکده سیاستگذاری دانشگاه صنعتی شریف
- تحلیل زنجیره ارزش و ارائه بسته سیاست‌های ارتقای توان رقابت‌پذیری صنایع غذایی در کشور؛ موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی